

ПРОТЕСТАНТИ ЗАКАРПАТТЯ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ

ЛЕШКО О.В. (Ужгород)

Духовне відродження нашого українського суспільства, повернення до прадідівської віри та загальнолюдських цінностей спонукало багатьох провідних науковців до пошуків нових історичних джерел з історії церкви та міжконфесійних відносин. З'являються із небуття нові факти нищення віри у роки тоталітаризму, коли зазнавали тиску і переслідувань з боку владних структур протестантські громади.

Аналізуючи такий важливий аспект як місце і роль протестантської церкви у буржуазній Чехословаччині періоду 20-30-х років, слід відмітити наступне: згідно конституції Чехословацької республіки від 6 березня 1920 року диференціювання вірників відбувалось за трьома групами:

– віруючі дозволених релігійних конфесій, які мали привілейований характер (римо-і греко-католики);

– віруючі не визнаних державою релігійних общин (деякі протестантські корпорації та секти);

– безконфесійні (відносились тільки невіруючі, які юридично оформили свій вихід з церкви) [1].

Протестантизм в Чехословацькій республіці був представлений як традиційними релігійними конфесіями – лютеранством та кальвінізмом, так і новоствореними, а саме:

– чеськобратською евангелістською церквою, яка була офіційно дозволена в Словаччині та на Підкарпатській Русі;

– німецькою евангелістською церквою;

– аусбургською церквою евангелістів;

– охраровською церквою (так званий Брестський союз), яка була досить близькою до чеських реформаторів;

– евангелістською церквою аусбурського віросповідання (об'єднувала лютеранів – евангелістів словацької національності);

– реформатською церквою Словаччини та Підкарпатської Русі, прихильниками якої стали протестанти кальвіністського толку [2].

Окрім згаданих релігійних конфесій, в Чехословацькій республіці діяли і протестантські секти: Братський союз чехословацьких баптистів (зокрема, у нашому краї діяли 24 релігійні общини), чеськобратський союз і методична церква [3].

З встановленням радянської влади на Закарпатті протестантські громади вишукують шляхи і форми пристосування до нових умов. Відомий дослідник протестантизму В.Сленський зазначав, що «...серед лідерів протестантського сектантства навіть

у найдраматичніші періоди завжди були люди, які розуміли, що повне заперечення «світу», з усіма його недоліками і жорстокістю, непродуктивне. Релігійні групи, які в центр своєї соціальної доктрини ставили неприйняття суспільства, у кінцевому підсумку неминуче деградують» [4]. Вчений наголошує, що протестантськими громадами робились значні зусилля «...по подоланню розриву між залученням віруючих до справ суспільства і традиційним новозавітним поєднанням церкви і «світу» як двох безумовно ворожих сил» [5]. На співпрацю з владою були налаштовані, у першу чергу, свангельські християни-баптисти.

На початку 50-х років владні структури спільно з Всесоюзною Радою евангельських християн-баптистів (далі – ВРЄХБ) розгорнули кампанію так званої «анкетизації» проповідницького складу громад евангельських християн-баптистів «...з метою всебічного вивчення його соціально-політичного обличчя» [6]. Вищезазначений захід повинен був проводитися безпосередньо через служителів культу за активного сприяння Уповноваженого ВРЄХБ по УРСР О.Л.Андрєєва: опрацьовано проект листа-інструкції для старших пресвітерів громад евангельських християн-баптистів наступного змісту:

– «...вашим основним завданням є спостереження за постійним і точним виконанням в усіх громадах вашої області надісланого нами Положення про Союз евангельських християн-баптистів, а також інструкції ВРЄХБ щодо порядку ведення роботи у наших евангельських християнських громадах»;

– «особливу увагу зверніть на те, щоб в усіх общинах вашої області проповідували тільки особи, на це служіння призначені»;

– «якщо у вашій області є «п'ятидесятники» і вони були членами наших громад, то ставлення до них пресвітерів і членів наших громад повинно бути таким, щоб не відштовхувати їх, а все більше зближувати з нашим братством « (ВРЄХБ. – О.Л.) [7].

Цікаво відзначити, що частина керівного складу баптистів нашого краю отримала духовний сан ще за часів Чехословацької республіки – у першій половині 30-х років [8].

Особливе місце серед протестантських громад Закарпаття займали і реформати. Так, станом на 01.01.1951 року в області налічувалось 57 реформатських священиків – найбільша кількість з усіх діючих релігійних конфесій протестантів, тоді як лютеранських священиків зовсім не зареєстровано [9]:

Назва	Звання служителя культу	Загальна кількість	Утому числі тих, що зайняті на виробництві, у колгоспах і установах	Вік		
				До 40 років	Від 41 до 55 років	Старші 55 років
Реформати	священик	57	--	19	22	16
Лютерани	священик	-	--	-	-	-
Євангельські християни-баптисти	пресвітер	17	15	6	7	4
	керівні	13	13	2	8	3
	старший пресвітер	1	--	-	1	-
Адвентисти Сьомого Дня	пресвітер	6	4	3	1	2
	керівні	4	4	1	1	2

За освітнім рівнем [10]:

Назва	Загальна освіта			Духовна освіта			Ті, які не мають духовної освіти
	вища	середня	початкова	вища	середня	початкова	
Реформати	5	52	-	6	51	-	-
Лютерани	-	-	-	-	-	-	-
Євангельські християни-баптисти:							
- пресвітери	1	2	14	-	1	7	9
- керівні	-	-	13	-	-	-	13
- старші пресвітери	-	1	-	-	1	-	-
Адвентисти Сьомого Дня:							
- пресвітери	-	-	6	-	-	2	4
- керівні	-	-	4	-	-	-	4

Державна політика щодо реформатської церкви Закарпаття спрямовувалась у русло ідеї об'єднання реформатів під егідою ВРЄХБ. Цьому передувала така подія, як церковні вибори 12 лютого 1947 року по обранню обласного Уповноваженого у справах реформатської церкви, на яких найбільшу кількість голосів – 80 з 82 – отримав Дерке Стефан – новосільський пастор, єпархіальний головний секретар, по одному – Барі Юлій та Генчі Адальберт [11]. Однак чиновників від релігії легітимно обрана кандидатура вкрай не влаштувала по причині свого авторитету, впливовості та молодого віку, і, як наслідок- створення маріонеткового уряду реформатської церкви на чолі з Барі Юлієм – деканом, людиною авторитетною серед духовного кліру, але « ... поважний вік, слабке здоров'я, надмірна

завантаженість, неможливість здійснювати поїздки, незнання державної мови ні у слові, ні у письмі»[12], – саме це і вплинуло на рішення влади у справі призначення Уповноваженого у справах реформатської церкви. А вже 11 липня 1947 року зібрання духовенства у Берегові вирішило свою подальшу долю: оголосити серед реформатських приходів Закарпаття про те, що церква євангельських християн-баптистів СРСР є близькою для реформатської церкви і перебуває з нею у братській любові та спілкуванні»[13].

Слід відмітити, що реформатські священики наприкінці 40-х сплачували досить-таки значні суми грошового податку, навіть подекуди набагато вищу, ніж греко- та римо- католики і православні. Так, за підсумками 1947 року ситуація була наступною[14]:

№ з/п	Найменування фінорганів	Греко- католики		Римо - католики		Реформати		Православні		Інші	
		кількість	Середня сума податку	кількість	Середня сума податку	кількість	Середня сума податку	кількість	Середня сума податку	кількість	Середня сума податку
Міста											
1.	Ужгород	8	2973	3	299	1	3076	1	1305	-	-
2.	Мукачеве	11	2214	4	4629	3	1078	1	294	-	-
3.	Берегове	2	4675	1	12309	1	10715	1	102	-	-
4.	Виноградово	1	5818	1	3401	-	-	2	210	2	775
5.	Хуст	3	2802	1	2883	2	648	1	1545	-	-
Округи											
1.	Берегове	6	1619	3	1096	25	1849	1	2599	-	-
2.	Великий Березний	9	1246	1	1713	-	-	-	-	-	-
3.	Севлюш	27	2734	4	2779	16	2529	2	175	-	-
4.	Волове (Міжгір'я)	14	1536	-	-	-	-	6	962	-	-
5.	Воловець	11	1610	-	-	-	-	2	658	-	-
6.	Іршава	22	1269	-	-	-	-	7	1173	-	-
7.	Мукачево	32	1207	1	678	8	1453	11	1110	-	-
8.	Перечин	11	1478	-	-	-	-	-	-	-	-
9.	Рахів	12	476	6	630	-	-	4	398	-	-
10.	Свалява	10	1307	-	-	-	-	2	1884	-	-
11.	Тячів	12	898	1	600	1	1586	25	750	-	-
12.	Ужгород	22	1453	6	890	15	1285	-	-	-	-
13.	Хуст	8	2483	1	486	1	4148	21	346	-	-

Реформати Закарпаття приєдналися і до миротворчої діяльності, підписавши у червні 1950 року заяву на підтримку резолюцій Стокгольмської сесії Постійного комітету Всесвітнього конгресу прибічників миру щодо заборони атомної зброї [15].

Заслугує на увагу і діяльність адвентистів. Адвентистська релігійна громада за часів Чехословацької республіки була представлена незначною кількістю її членів [16]. І не можна не погодитися із вже згадуваним дослідником. В. Єленським, що «...незважаючи на всю складність, а іноді і суперечливість процесу активізації плідотної взаємодії Союзу СХБ з соціальним середовищем, яке оновлюється, він багато в чому служить прикладом для інших протестантських течій, передусім для Церкви адвентистів сьомого Дня. Їх богослови також наполегливо шукають шляхи міцної інтеграції в суспільстві, де домінує світська свідомість» [17]. Отже, як бачимо, процес так званої «інтеграції» активно втілювався адвентистськими лідерами і у нашому краї. Зокрема, на вимогу владних структур, для всіх громад Союзу Адвентистів Сьомого Дня СРСР був направлений документ від 10 червня 1947 року, (який стосувався і АСД Закарпаття) і регламентував «...встановлення правильного порядку обслуговування громад проповідниками слова Божого і загальної побудови нашої церкви» [18].

Серед строкатості протестантських громад краю

слід відзначити і християн віри євангельської та християн євангельської віри (ХВС та ХЄВ). Ці дві течії «п'ятидесятництва» – найбільш численні і впливові, в другій половині 40-х років діяли і на теренах Закарпаття, однак не мали єдиної міцної організаційної структури, як баптисти.

В.Єленський наголошував, що лідери протестантизму обстоюють ідею про те, що увесь соціально-політичний розвиток Росії підготував ґрунт для самобутнього та унікального виду Реформації, а баптизм сягає своїм корінням до релігійно-філософських пошуків російських інтелігентів-різничинців та найбільш гідних представників селянства, які не визнавали «формалізм казенної церкви» [19]. Один з ідеологів баптизму – О.В.Карев наголошував, що протестантизм в Росії не тільки не суперечить православ'ю, але й впливає з нього [20]. Таким чином, протестантські богослови дійшли висновку, що «...протестантизм не був «чужорідним» віровченням, занесеним із Заходу, а є автохтонним духовним феноменом, закономірним підсумком богошукання простого народу» [21].

Отже, проаналізувавши ряд історичних джерел з історії нашого краю, можемо констатувати, що протестантські громади, перебуваючи під контролем чиновницької владної вертикалі, зробили спробу пристосуватися до нових, хоча і жорстких умов соціалістичної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Палінчак М. Державно-церковні відносини на Закарпатті та в Східній Словаччині в 20 – середині 30-х років ХХ століття. - Ужгород, 1996.-С.18.
2. Там само.-С.23-24.
3. Там само.-С.25.
4. Єленський В. Сучасний протестантизм: динаміка, процеси і тенденції.-К.: Т-во «Знання» УРСР, 1989.- С.15. - (сер. 5, Науково-атеїстична; № 12).
5. Там само.
6. Державний архів Закарпатської області (далі- ДАЗО).- Ф. 1490.- Оп.1.- Од.зб. 52.- Арк. 10.
7. ДАЗО.- Ф. 1490.- Оп. 1.- Од.зб. 43.- Арк. 9-10.
8. ДАЗО.- Ф. 1490.- Оп. 1.- Од.зб. 33.- Арк. 4.
9. ДАЗО.- Ф. 1490.- Оп. 1.- Од.зб. 51.- Арк. 1.
10. Там само.
11. ДАЗО.- Ф. 1490.- Оп. 1.- Од.зб. 18.- Арк. 10.
12. Там само.
13. ДАЗО.- Ф. 1490.- Оп. 1.- Од.зб. 18.- Арк. 29.
14. ДАЗО.- Ф. 1490.- Оп. 1.- Од.зб. 37.- Арк. 11-12.
15. ДАЗО.- Ф. 1490.- Оп. 1.- Од.зб. 46.- Арк. 5.
16. Палінчак М. Названа праця.- С.25.
17. Єленський В. Названа праця.- С.21.
18. ДАЗО.- Ф. 1490.- Оп. 1.- Од.зб.13.- Арк. 8.
19. Єленський В. Названа праця.- С. 17.
20. Там само.
21. Там само.

РЕЗЮМЕ

ПРОТЕСТАНТЫ ЗАКАРПАТЬЯ: ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

Лешко О. В. (Ужгород)

Автор данного исследования, используя архивные источники, проанализировал роль и место протестантских общин Чехословакии периода 20-30-х годов и после восстановления советской власти на Закарпатье –

во второй половине 40-х – первой половине 50-х годов. В частности, автор акцентировал внимание на следующих моментах: согласно конституции Чехословацкой республики от 6 марта 1920 года, верующие дифференцировались на три группы: 1) верующие разрешённых религиозных конфессий, которые имели привилегированное положение (римо- и греко-католики); 2) верующие непризнанных государством религиозных конфессий (некоторые протестантские корпорации и секты); 3) безконфессиональные (неверующие, которые юридически оформили свой выход из церкви).

Протестантизм в Чехословацкой республике был представлен как традиционными религиозными конфессиями – лютеранством и кальвинизмом, так и новосозданными: чехословацкой евангелистской церковью, немецкой евангелистской церковью, аугсбургской церковью евангелистов, охрановской церковью, евангелистской церковью аугсбургского вероисповедания и реформатской церковью Словакии и Подкарпатской Руси, протестантскими сектами – Братским союзом чехословацких баптистов, чехословацким союзом и методичной церковью.

С восстановлением советской власти на Закарпатье протестанты, и, в первую очередь, евангельские христиане-баптисты, выискивают пути и формы адаптации к новым условиям действительности. О вышеуказанном свидетельствует чиновничья кампания так называемой «анкетизации» проповеднического состава общин баптистов в начале 50-х годов, а также идея объединения реформатов под эгидой Всесоюзного Совета евангельских христиан-баптистов.

SUMMARY

PROTESTANTS OF TRANS-CARPATIA: A LOOK IN THE PAST

Leshko O.V. (Uzhhorod)

Using archive sources, the author of the given research has analyzed the part and place of the Protestant communities of the bourgeois Czechoslovakia in the 20-30s as well as in the period of the establishment of Soviet power in Transcarpathia – in the second half of the 40s – first half of the 50s. In particular, the author especially stressed such facts: in accordance with the constitution of Czechoslovakia from 6 March 1920, all the believers were divided into three groups: 1) the believers of the authorized religious denominations that held a privileged position (Rome and Greek Catholics); 2) the believers of the unrecognized by the state religious denominations (some Protestant corporations and sects); 3) those without denomination (non-believers who legalized their secession from church).

Protestantism in the Republic of Czechoslovakia was represented by both traditional religious denominations – Lutheranism and Calvinism, and the newly created ones: Czeskobraska evangelical church, German evangelical church, Ausburg evangelical church, ohranovska church, evangelical church of Ausburg denomination and Reformatory church of Slovakia and Pidcarpatska Rus, Protestant sects – Fraternal alliance of Czech and Slovakian Baptists, Czeskobrasky union and methodical church.

After the Soviet power establishment in Transcarpathia the Protestants and first of all evangelical Christians-Baptists discover new ways and forms of adaptation to the new conditions of the reality. The official campaign of the so-called «personal particularization» of the preacher staff of the Baptist communities at the beginning of the 50s is evidence of it as well as the idea of the unification of the Reformators under the aegis of All-Union Council of evangelical Christians-Baptists.

ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ НА ЗАКАРПАТТІ (1950-1991 рр.)

МАЛЕЦЬ О.О. (Ужгород)

Період з 1950 до 1991 р. дуже складний і суперечливий домінуючими господарськими, соціально-політичними, ідеологічними, культурними та етнічними процесами. Впродовж цього часу в Закарпатті повністю перемогла радянська державно-політична система (1951-1955 рр.), пройшов процес десталінізації і суперечливих реформ М.Хрущова

(1956-1964 рр.), епоха застою (1965-1985 рр.) та доба перебудови М.Горбачова (1986-1991 рр.).

Суцільна колективізація сільського господарства спричинила відплив значної кількості сільського населення в міста, містечка та великі села, що ставали помітними промисловими центрами. Саме в них концентрувались традиційні лісопереробні,